

Fot. 155. Sacharoza nadaje lodom słodki smak.

„Cukier” to nazwa, którą posługujemy się na co dzień. Określamy nią substancję o nazwie systematycznej sacharoza, którą wykorzystujemy do słodzenia potraw (fot. 155.).

I Jak zapisać wzór sumaryczny sacharozy?

Wzór sumaryczny sacharozy ma postać:

II Czy sacharoza występuje w środowisku przyrodniczym?

Sacharoza jest najbardziej rozpowszechnionym w przyrodzie disacharydem. Wchodzi w skład cukru trzcinowego oraz cukru buraczanego (fot. 157.). Cukier trzcinowy pozyskuje się z łodyg trzciny cukrowej (fot. 156.).

cukier trzcinowy ma brązową barwę

Fot. 156. Do początku XIX wieku Europa korzystała wyłącznie z importowanego cukru trzcinowego.

cukier buraczany powstaje z korzeni buraków cukrowych

Fot. 157. Sacharoza otrzymywana z buraków cukrowych jest nazywana cukrem buraczanym.

Dla dociekliwych

Maltoza jest nazywana **cukrem słodowym**. Występuje np. w ziarnach kiełkującego jęczmienia. W organizmie jest produktem przejściowym w procesie trawienia skrobi. Dodaje się ją do odżywek dla dzieci, bo jest łatwiejsza do przyswojenia od sacharozy.

Laktoza jest nazywana **cukrem mlekowym**, ponieważ znajduje się w mleku ssaków. Można ją otrzymać z serwatki podczas produkcji serów. Jest stosowana w przemyśle farmaceutycznym jako wypełniacz do tabletek.

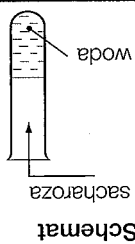
Jakie właściwości ma sacharozę?

Doświadczenie 44

Badanie właściwości sacharozę

Instrukcja: Zbadaj właściwości sacharozę: stan skupienia, barwę, zapach, rozpuszczalność w wodzie.

Podaj obserwacje.

Zaobserwowano, że sacharozę (fot. 158.) to bezbarwna, bezwonna substancja stała. Dobrze rozpuszcza się w wodzie.

Właściwości sacharozę $C_{12}H_{22}O_{11}$

Właściwości fizyczne

- bezwonna
- słodki smak

Właściwości chemiczne

Fot. 158. Sacharozę ma wzór $C_{12}H_{22}O_{11}$.

* Często zauważalna biała barwa tej substancji zależy od stopnia jej rozdrobnienia.

zieli. Określamy, którą wykorzystujemy sacharozę?

iskru

n w przyrodzie tego oraz cukru znajduje się z łądyg

cukier

buraczany

powstaje

z korzeni

buraków

cukrowych

zwa otrzymana w nich jest nazywana tym.

Chemia wokół nas

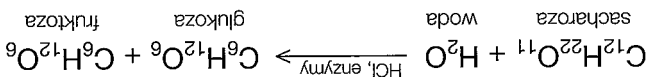
W wyniku prażenia cukru uzyskuje się barwnik spożywczy – karmel (fot. 159.).

Fot. 159. Karmel stosuje się jako dodatek do słodczy oraz napojów typu cola. Jest także głównym składnikiem cukierków.

Jakiej przemianie ulega sacharozę w organizmie?

W środowisku kwasowym sacharozę pod wpływem wody ulega rozkładowi. Taką przemianę zachodzi podczas trawienia. Rozpoczyna się ona już w jamie ustnej pod wpływem enzymów zawartych w ślinie. W żołądku, w obecności enzymów, wody i kwasu chlorowodorowego, następuje rozkład sacharozę na monosacharydy:

Powstaje w ten sposób w organizmie **glukoza i fruktoza** ulegają reakcyjom utleniania biologicznego.

Sacharoza

Sacharoza jest najważniejszym disacharydem stosowanym w przemyśle spożywczym. Używa się jej w cukiernictwie, przemyśle spirytusowym oraz farmaceutycznym – do produkcji leków.

◀ przemysł farmaceutyczny

Głównym składnikiem syropów stosowanych w chorobach górnych dróg oddechowych jest stężony roztwór sacharozy.

przemysł kosmetyczny ▶

Związki sacharozy są stosowane m.in. w kosmetykach do kąpieli i pielęgnacji włosów oraz przeznaczonych dla dzieci.

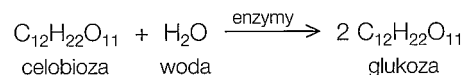

▲ przemysł spożywczy

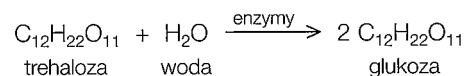
Sacharozę w przemyśle spożywczym stosuje się do słodzenia i konserwowania potraw.

Dla dociekliwych

Disacharydem powstającym z rozkładu celulozy jest **celobioza**. Jest ona nieprzyswajalna przez organizm człowieka. Celobioza reaguje z wodą, zgodnie z równaniem:

Innym disacharydem jest **trehaloza**, występująca w płynach ustrojowych owadów oraz w grzybach i drożdżach. Rozkład tego disacharydu w organizmie człowieka przedstawia równanie:

Trehaloza ma zastosowanie np. w medycynie jako składnik płynu do przechowywania narządów do przeszczepu oraz w przemyśle farmaceutycznym do produkcji sztucznych łez. Na skalę przemysłową pozyskuje się ją ze skrobi.

Chemia

Ojczyzną i korzystając z buraka cukrowego można by odmianę t Buraki cukrowe na Dolnym

Świeży mi i w takiej p przechowi Zachodzą równania:

! Miód nektar

Rozwiąż

1. Napisz ró
2. Oblicz za rozie.
3. Oblicz, ile otrzywać
4. Oblicz, ile buraków c
5. Gorzka c: 50%. Obli samo cuk

Sacharoza –
disacharyd o wzorze
 $C_{12}H_{22}O_{11}$

Zapamiętaj!

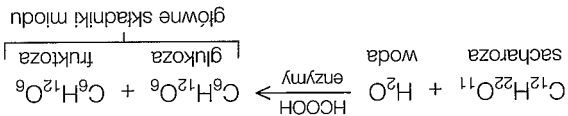
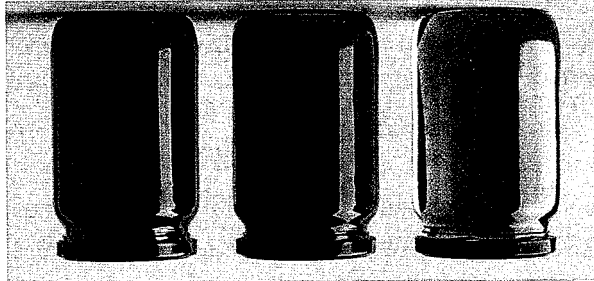
1. Napisz równanie reakcji spalania całkowitego cukru buraczanego.
2. Oblicz zawartość procentową (procent masowy) węgla w sacharozie.
3. Oblicz, ile gramów sacharozы należy podać rozkładowi, aby otrzymać 18 g glukozy.
4. Oblicz, ile kilogramów cukru można teoretycznie otrzymać z 2 t buraków cukrowych zawierających 20% sacharozы.
5. Gorzka czekolada zawiera 62% sacharydów, a pszenny chleb – 50%. Oblicz, w ilu gramach pszennego chleba znajduje się tyle samo cukrów, co w $\frac{1}{2}$ 100-gramowej tabliczki czekolady.

Rozwiąż zadania w zeszycie

i Miód produkowany przez trzmielie bywa przyczyną zatrucia, gdyż owady te często zbierają nektar z roślin trujących dla człowieka.

Fot. 160. Barwa miodu zależy od surowców, z których powstają. Miody mogą być prawie białe (z jabłoni czy rzepaku), żółte (lipowe), brązowe (spadziowe – ze spadzi, czyli stodekłej cieczy występującej np. na jodle, lipie), a nawet prawie czarne (lesne).

równania:

Świeży miód ma wygląd gęstego syropu (fot. 160.). Z upływem czasu cukry krystalizują i w takiej postaci można je długo przechowywać. Krystalizacji miodów można zapobiec, przechowując je w szczelnym zamkniętym naczyniu w temperaturze 20°C–25°C. Zachodząca w organizmie pszczoły reakcję chemiczną można przedstawić za pomocą

na Dolnym Śląsku. Buraki cukrowe jako pierwsza na świecie przerabiała cukrownia zbudowana w Konarach odmianę tej rośliny zawierającą do 25% sacharozы. Dotąd był on wykorzystywany jako pasza dla zwierząt. Rolnicy uzyskali buraka cukrowego. Można by produkować cukier, spośród wielu roślin o dużej zawartości sacharozы, wybrano korzystając jedynie z importowanego cukru trzcinowego. Poszukując surowca, z którego Ojczyzna cukru są Indie, gdzie produkowano go z trzciny cukrowej. Do XIX wieku Europa

Chemia wokół nas

si spożywczy,
ę w przemyśle
ym siośle się
do słodzenia
wanta powram.

wajalna przez

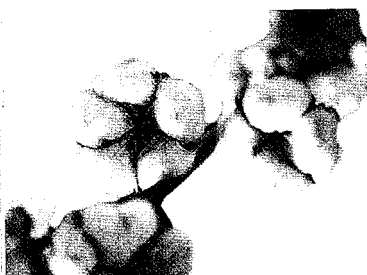
oraz
stawia

nia narzędów
Na skalę

Skrobia i celuloza – polisacharydy

Fot. 161. Składnikiem budyniu jest skrobia ziemniaczana.

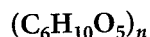

Fot. 162. Bawełna jest rośliną uprawną, zawierającą około 90% celulozy.

Mąka ziemniaczana, wytwarzana z ziemniaków i używana m.in. do zagęszczania potraw, np. kisielu czy budyniu (fot. 161.), zawiera ponad 80% skrobi. **Skrobia** znajduje się m.in. w pieczywie, makaronach, a w przyrodzie występuje w ryżu, zbożach i ziemniakach. **Celuloza** jest głównym składnikiem zarówno papieru wytworzonego z drewna, jak i tego z surowców wtórnych (makułatury). Celuloza występuje we wszystkich roślinach – jest składnikiem ścian komórkowych. Obecność celulozy zapewnia łądom trwałość oraz elastyczność, a jednocześnie chroni je przed utratą wody. Szczególnie dużo celulozy jest we włóknach takich roślin jak bawełna (fot. 162.), len, konopie i juta.

I Jak zapisać wzór ogólny polisacharydów?

Polisacharydy są zbudowane z wielu połączonych ze sobą cząsteczek monosacharydów. Wzór ogólny polisacharydów ma postać:

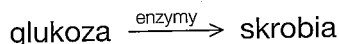

gdzie:

n – liczba naturalna o dużej wartości, różna dla każdego związku chemicznego (polisacharydu).

I W jaki sposób powstaje skrobia?

W procesie fotosyntezy rośliny wytwarzają glukozę. Cząsteczki glukozy mogą łączyć się ze sobą, tworząc **materiał zapasowy** – skrobię. Powstaje ona w reakcji łączenia się monosacharydów według schematu:

Dla dociekliwych

Cząsteczki skrobi występują w postaci owalnych ziaren. Ich kształty oraz rozmiary zależą od pochodzenia skrobi (rys. 5.) i wahają się od kilku do kilkudziesięciu mikrometrów ($1 \mu\text{m} = 10^{-6} \text{m}$).

Glikogen – $(C_6H_{10}O_5)_n$, gdzie $n > 1000$ – jest polisacharydem występującym w organizmach zwierząt, stanowiącym, podobnie jak skrobia w roślinach, materiał zapasowy.

Rys. 5. Ziarna skrobi pochodzące z różnych roślin: **a** skrobia jęczmienna; **b** skrobia ryżowa.

Doświ

Badani

Instrukc
zapach,
wlej zaw

Podaj o

Zaobse

stałą, bez
sinę (fot.
kleik skr

Właśc

Właściw

- subst
- barwa
- śliska
- trudno
- wodzie
- higros

I Jak v

Dośw

Wykry

Instruc
skrobik

Podaj

a

a kleik sl

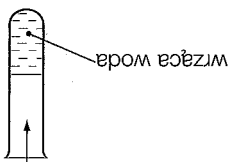
Jakie właściwości ma skrobia?

Doswiadczenie 45

Badanie właściwości skrobi

Instrukcja: Zbadaj właściwości skrobi: stan skupienia, barwę, zapach, rozpuszczalność w wodzie. Do probówki z wrzącą wodą wlej zawiesinę skrobi w zimnej wodzie. Całość wymieszaj.

Podaj obserwacje.

zawiesina skrobi w zimnej wodzie

Schemat

40. Skrobia i celuloza – polisacharydy

Zaobserwowano, że skrobia (fot. 163.) jest białą substancją stałą, bez zapachu, śliską w dotyku. Z zimną wodą tworzy zawiesinę (fot. 164.a), która we wrzącej wodzie pęcznieje, tworząc kleik skrobiowy (fot. 164.b).

Właściwości skrobi ($C_6H_{10}O_5)_n$

Właściwości fizyczne

- substancja stała
- barwa biała
- śliska w dotyku
- trudno rozpuszcza się w zimnej wodzie
- higroskopijna

Właściwości chemiczne

- bezwonna
- bez smaku

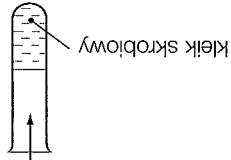
Jak wykryć obecność skrobi?

Doswiadczenie 46

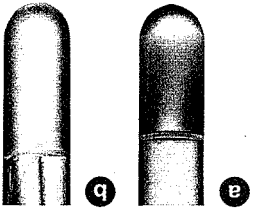
Wykrywanie obecności skrobi

Instrukcja: Umieść kroplę roztworu jodu (jodny) w kleiku skrobiowym (z doswiadczenia 45.) lub na plasterku ziemniaka.

Podaj obserwacje i sformułuj wniosek.

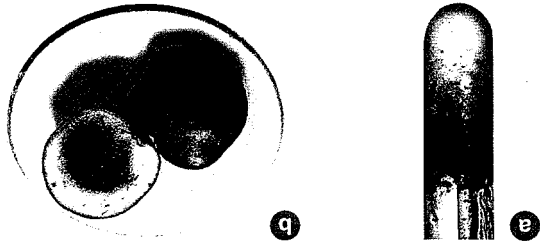
Fot. 164. Skrobia trudno rozpuszcza się w zimnej wodzie **a**. Wymieszana z gorącą wodą tworzy kleik skrobiowy **b**.

Fot. 163. Skrobia ma wzór $(C_6H_{10}O_5)_n$.

Fot. 165. Wykrywanie obecności skrobi – reakcja charakterystyczna skrobi: **a** kleik skrobiowy; **b** ziemniaki.

związana m.in. l. 161.), zawie- nieczywie, ma- ach i ziemia- lno papieru- rnych (maku- h – jest skład- apewnia łądy- roni je przed oknach takich

ze sobą cząste- w ma postać:

zdego związku

z. Częstotki ił zapasowy – osacharydów

ich kształty

anają się ydem

odownie jak

z jeźmienna;

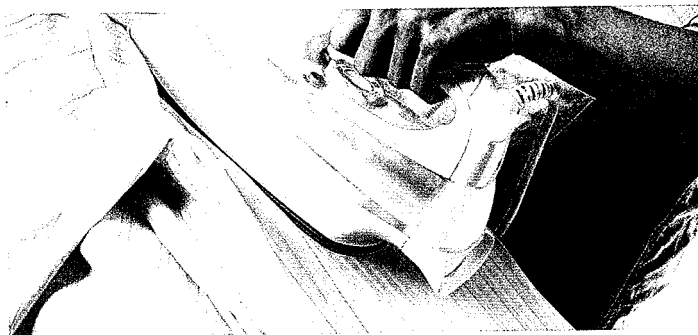
Zaobserwowano, że badane substancje przyjmują ciemnoniebieskie zabarwienie (fot. 165., s. 213).

Na podstawie obserwacji można sformułować **wniosek**, że badana próbka zawiera skrobię.

Jest to **reakcja charakterystyczna skrobi**, umożliwiająca jej wykrycie.

Chemia wokół nas

Kleik skrobiowy, czyli mieszanina skrobi z wodą, powszechnie znany jako krochmal, jest używany m.in. do krochmalenia tkanin (fot. 166.).

Fot. 166. Podczas prasowania nakrochmalona tkanina uzyskuje połysk i sztywność.

Jakie właściwości ma celuloza?

Czysta celuloza (fot. 167.) jest białą, włóknistą substancją bez smaku i zapachu. Jej włókna nie rozpuszczają się w wodzie. Odporność celulozy na działanie związków chemicznych wykorzystuje się podczas jej wyodrębniania z drewna, z którego pozyskuje się ją na skalę przemysłową.

Fot. 167. Celuloza ma wzór $(C_6H_{10}O_5)_n$.

Właściwości celulozy $(C_6H_{10}O_5)_n$

Właściwości fizyczne

- włóknista substancja stała
- barwa biała
- nie rozpuszcza się w wodzie

Właściwości chemiczne

- bezwonna
- bez smaku

Chemia wokół nas

Odpowiednikiem celulozy w organizmach stawonogów i grzybów jest inny polisacharyd – **chityna** (fot. 168.).

Fot. 168. Pancerzyki owadów i ściany komórkowe grzybów są zbudowane z chityny.

Jakie i celul

W organi
sów i enzy

Rozkła
nia gluko
czyli poś
czych rea

W orga
nie może
cze są w s
pokarmow
tego enzy
dzięki ws

Polisac
są nazyw
ną rolę w
przesuwa
stancje t
Najwięce
w chlebie

Chem

Błonnik
w orga
• pom
• obni
• oczys

Spoży
zapobi
zaburz
zapale

Fot. 17

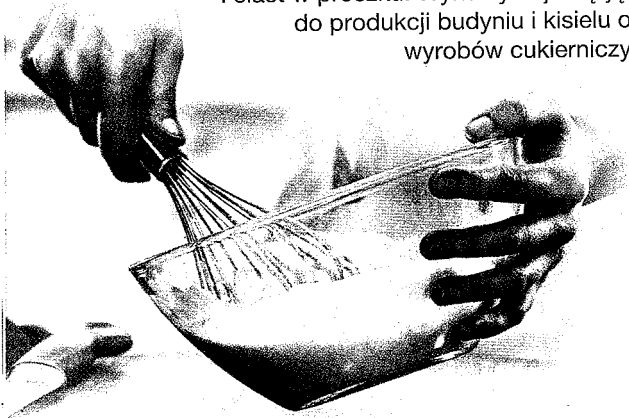

Skrobia

Skrobia to polisacharyd powszechnie występujący w postaci mąki ziemniaczanej. Stosuje się ją w cukiernictwie, przemyśle spożywczym i spirytusowym oraz w przemyśle włókienniczym do wykańczania tkanin.

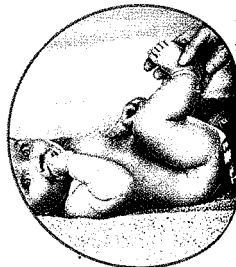
▼ przemysł spożywczy

Skrobię stosuje się jako dodatek zagęszczający m.in. do mrożonych dań i ciast w proszku. Wykorzystuje się ją też do produkcji budyniu i kisielu oraz wyrobów cukierniczych.

przemysł ► kosmetyczny

Pozyskiwana z ryżu skrobia ma właściwości wysuszające. Jest składnikiem zasypek i pudrów dla dzieci.

tworzywa ► sztuczne

Tworzywa z dodatkiem skrobi pod wpływem wody w krótkim czasie ulegają biodegradacji. Głównymi produktami tego procesu są CO₂ i H₂O.

Celuloza

Celulozy używa się w przemyśle papierniczym, włókienniczym, do produkcji tworzyw sztucznych oraz klejów, lakierów, np. do drewna. Proch otrzymywany ze związku celulozy (azotanu(V) celulozy) jest stosowany do produkcji amunicji i ładunków wybuchowych.

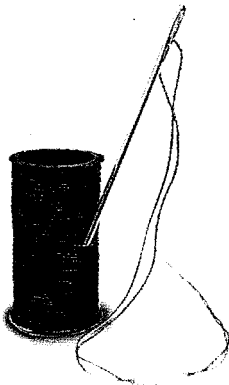

◀ przemysł spożywczy

Zdolność pęcznienia celulozy i jej związków wykorzystuje się w produkcji serów, m.in. mozzarelli.

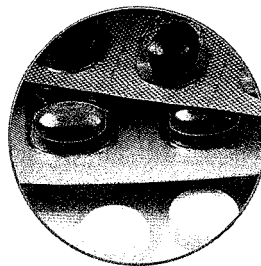
przemysł ► włókienniczy

Len i bawełna to naturalne włókna celulozowe, z których produkuje się nici.

produkcja ► papieru

Głównym surowcem do produkcji papieru jest celuloza, do której dodaje się też m.in. węgiel wapnia i skrobię.

◀ przemysł farmaceutyczny

Związki celulozy są składnikami m.in. preparatów poprawiających trawienie.

Dla dzieci

Papier został odkryty w Europie. Pierwsza w F powstała po był Jan Halle niemu wydruc Za panowani zbiór przepis XVII wieku w Obecnie, za 50 rodzajów biurowy, gaz one właściw odporność r

Fot. 171. Obr produkcji pa też makulatur

Rozwiąż

1. Spośród p a) skrobi; b) biała, bezpc substancja nazywana t reakcją cha budulcowę tkanek roślin
2. Napisz rów
3. Wyjaśnij, k pokarm. W
4. Wykonaj d a) roztartyr Podaj obs
5. Alkohol ety reakcji ch etanolu z z

! Skrobia, celuloza – polisacharydy o wzorze $(C_6H_{10}O_5)_n$.
! Dekstryny – pośrednie produkty rozkładu skrobi.

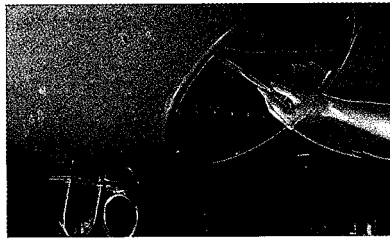
Zapamiętaj!

1. Sporządź podanych informacji wybierz te, które dotyczą:
  - a) skrobi; b) celulozy.

biata, bezpostaciowa substancja bez smaku i zapachu; biała, włóknista substancja bez smaku i zapachu; nie rozpuszcza się w wodzie; jest nazywana błonikiem; w gorącej wodzie pęcznieje, tworząc kleik; jej reakcją charakterystyczną jest reakcja z jodem; pełni funkcję materiału budulcowego tkanek roślinnych
2. Napisz równanie reakcji spalania całkowitego skrobi.
3. Wyjaśnij, które z polisacharydów mogą służyć człowiekowi jako pokarm. Wybór uzasadnij.
4. Wykonaj doświadczenia. Umieść kroplę jodny na:
  - a) rozstartym ziarnie kukurydzy; b) ugotowanych ziarnach ryżu.

Podaj obserwacje i sformułuj wnioski.
5. Alkohole etylowy produkuje się m.in. z ziemniaków. Napisz równanie reakcji chemicznych, które zachodzą w procesie otrzymania etanolu z ziemniaków.

Rozwiąż zadania w zeszycie

Fot. 171. Obecnie podczas produkcji papieru używa się też makulatury.

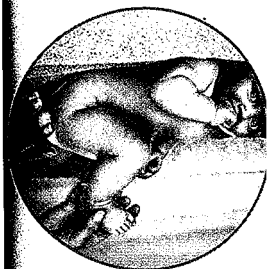
Dla dociekliwych

Papier został wynaleziony w Chinach, gdzie wytwarzano go z liści morwy i kory bambusowej. W XII wieku zaczęto go używać w Europie. Pod koniec XIX wieku opracowano metodę produkcji papieru z masy celulozowej, co pozwoliło znacznie obniżyć koszty. Pierwsza w Polsce papiernia, czyli zakład produkujący papier, powstała pod koniec XV wieku pod Krakowem. Jej właścicielem był Jan Haller – wydawca pierwszych polskich książek. Dzięki niemu wydrukowano także tekst „Bogurodzicy”.

Za panowania króla Zygmunta I Starogo został wydany pierwszy zbiór przepisów dotyczących produkcji papieru. Na początek XVII wieku w Polsce działało już ponad 40 papierni. Obecnie, zależnie od przeznaczenia, produkuje się ponad 50 rodzajów papieru (fot. 171.), m.in.: bibułę, papier śniadaniowy, biurowy, gazetowy, fotograficzny, kredowy czy tekturę. Różnią się one właściwościami, takimi jak: grubość, barwa, połysk czy odporność na zgniatanie.

► przemysł farmaceutyczny
Związki celulozy są składnikami m.in. preparatów poprawiających trawienie.

! il tego procesu

!pek